

De eerste maand van de nieuwe eeuw

Feestrede in de Aula van de Universiteit van Amsterdam op 28 januari 1999

C.L. Temminck Groll

Oprichtingsdatum: 7 januari. Jubileum: 28 januari. We zitten dus volop in de eerste maand van de nieuwe eeuw, het moment om ons te bezinnen op wat we met die nieuwe eeuw gaan doen. Ik wil een paar suggesties aandragen aan de hand van de lotgevallen van het wonderwijze meisje Marina, dochter van Pericles en Thaisa, uit een van Shakespeare's laatste stukken. Bijna vier eeuwen terug in plaats van één vooruit? Ja, dat kan. Shakespeare is van alle tijden – juist door Engeland voorgedragen als 'man van het millenium'. En: 'het verleden is altijd bij ons' zoals onze eerste spreker duidelijk maakte. En dat laatste zal ook zo blijven.

Zo is deze kerk, met zijn prachtige muzikale accoustiek, nog geen kwarteeuw jonger dan het toneelstuk *Pericles* (1632 tegenover 1609). En eigenlijk lijkt deze Lutherse kerk, met zijn drie etages, best wat op het laat-Elizabethaans theater. Als je dan weet, dat hij wel is toegeschreven aan Pieter de Keyser, dat Pieters vader in 1607 in Londen de beurs moest bestuderen en dat Pieters zuster met een Engelse architect trouwde – dan ga je speculeren: zouden er verbanden aange-toond kunnen worden?!

In datzelfde jaar 1632 werd in de Agnietenkapel – van hier uit, die kant op, over het water – de directe voorganger opgericht van de universiteit waar we vandaag te gast zijn, en waarvan de het vorig jaar zo onverwacht overleden voorzitter van het College van Bestuur, J.K. Gevers zei, dat deze behoort tot de grootste, mooiste en kostbaarste instellingen van dit land. Voor mij: de levensachtergrond van mijn jonge jaren – en nu mag ik er al tien jaren nog een beetje aan meedoen. Met Shakespeare, deze kerk en de universiteit hebben we dus al sedert de vroege 17de eeuw de Kunsten en Wetenschappen bijeen, *die juist wij altijd in combinatie horen te dienen*.

Het stuk begint al prachtig:

'To sing a song that old was sung from ashes ancient Gower is come'.

'To sing a song that old was sung' – is dat niet wat we al 100 jaar doen? Op ons jubileumcongres in Leiden bond onze voorzitter alle invalshoeken, die naar voren kwamen, steeds weer aanéén met de gedachte, dat een historisch object pas echt helemaal tot zijn recht kan komen, wanneer we het verhaal kennen dat erachter steekt.²

'From ashes ancient Gower is come': Gower is de verteller buiten het stuk, zo iemand als ik nu ben, dus: maar – al loop ik lang mee – ik voel me toch niet 'from ashes ancient'. En dat geldt evenzeer voor ons oudste oud-bestuurslid: onze Elizabeth Houtzager, hier aanwezig, die mij wat lidmaatschapsjaren aangaat (en ook wel in andere jaren) nog weer een héél stuk slaat! Pericles dan – Shakespeare springt altijd luchtig om met reële

Prof. dr.ir. C.L. Temminck Groll

antieke namen en permittent zich ook vrijheden met de historische geografie van het oostelijk bekken van de Middellandse zee – excuus, voorzitter! Pericles dan, prins van Tyrus, is verliefd op een zeer mooie maar helaas ook verdorven prinses. Dat laatste weet hij nog niet. Hij kan dus kennelijk niet goed écht van onecht onderscheiden. Kortom: hij heeft te weinig aan kunstgeschiedenis gedaan – en daar zal hij een boel last mee krijgen. Gelukkig is hij wél een goed onderzoeker. Hij doorziet tijdig haar karakter, door het – voor hem levensreddend! – oplossen van een moeilijk raadsel. Maar hij haalt zich daarmee de vervolging op de hals door de vader van die prinses – tot in zijn eigen paleis toe. Zo wordt hij gedwongen tot een zwervend leven.

Gelukkig belandt hij op een ander eiland bij een koning met een niet alleen mooie, maar ook deugdzaam dochter, Thaisa. Verlegen is ze allerminst. Al snel zegt ze tegen Pericles: 'Thou art to me like diamond to glass'. Zij kan dus wèl echt van onecht onderscheiden en ze kènt haar materialen. De koning heeft er plezier in en stemt toe in een nog diezelfde dag te sluiten huwelijk. Wat een vaart! Het lijkt wel onze oprichter, mr. Overvoorde: er mòet wat gebeuren in de zorg voor de oudheidkunde. Ik roep wat vooraanstaande mannen bijeen en hup – daar is de NOB. Dáárzo, die kant op, in het Muntgebouw.

Ze moeten verder zwerven en op een stormachtige dag op zee is het zover, dat Thaisa moet bevallen. Nerveus loopt Pericles op het zwaaiende dek, tot de trouwe dienstmaagd van Thaisa komt met een baby op de arm.

'Here is a thing too young for such a place. Take in your arms this piece of your dead Queen'. Geen erg tactvolle manier om zo'n onheilboodschap te brengen. Pericles is totaal verslagen en zweert, uit rouw om Thaisa, zich nóóit meer te laten knippen of schereren. Hij noemt het kind Marina, omdat ze op zee geboren is en wenst haar in het verdere leven méér geluk dan ze kreeg op het moment van haar intree.

Het scheepsvolk dringt aan op een snel zeemansgraf voor Thaisa: een dode aan boord brengt ongeluk. Gelukkig is er een mooie kist aan boord, zacht bekleed, en Thaisa glijdt het water in. Zonder stenen, dat wel, zoals zal blijken.

Wat moet een vorst, zònder vaste plek, zònder koningin, met een baby? Hij besluit haar onder te brengen bij een bevriend gouverneursechtpaar, Cleon en Dionyza, op wéér een ander eiland – dat juist een dochter had gekregen. Mèt de trouwe dienstmaagd en dat is belangrijk: daardoor leert ze later haar eigen geschiedenis kennen. Het echtpaar belooft uiteraard, dat ze het kind zullen opvoeden als hun eigen dochter. En in bepaalde opzichten gebeurt dat ook echt.

14 Jaar later. Met 14 jaar zijn meisjes volwassen bij Shakespeare. Julia is zelfs pas 12 als haar verhaal met Romeo begint. Was Anne Hathaway dan zo'n vluggerdje? Nee – ze was 8 jaar ouder dan Shakespeare, maar ze had dan wèl een heel mooi huisje daar in Stratford – dat had ze vast niet gehad, wanneer ze al op haar 14de William tegen het lijf was gelopen. Hoe levenswijs een meisje van 14 kan zijn, kunnen we ook hier in Amsterdam laten zien, aan Anne Frank, die kant op, drie grachten meer naar buiten.

Marina, mooi en intelligent, is wel héél anders dan de eigen dochter. Dionyza wordt jaloers als ze ziet dat passerende prinsinnen alleen oog hebben voor Marina, maar haar eigen dochter niet zien zitten. Ze besluit, dat Marina uit de weg geruimd moet worden. Ze stuurt haar bediende erop uit om dat te klaren. Hij vindt dat niets leuk: 'She is a goodly person'. 'Niets mee te maken', zegt Dionyza, 'ze staat het geluk van mijn eigen dochter in de weg'. Het slopen van een monument omdat het de plannen voor de toekomst in de weg staat! U kent het verschijnsel.

Hij gaat met haar wandelen langs het strand en zegt op een gegeven moment: 'Come, say your prayers'. 'Wat is er aan de hand', vraagt ze en hij legt uit, dat hij haar moet doden, maar dat ze de gelegenheid krijgt om eerst tot de goden te

bidden. 'Why will you kill me?' 'To satisfy my lady'.

'Dat is wat', zegt ze, 'wat heb ik haar ooit misdaan? Ik ben toch altijd aardig voor haar geweest? Wat heeft ze er aan?' Maar dan keert ze het om: 'You will not do't for all the world, I hope. You are well favour'd, and your looks foreshow you have a gentle heart'.

Ja, ja, een meisje van 14 tegen de op haar afgestuurde moordenaar: 'Your looks foreshow you have a gentle heart'. Kan je je voorstellen, dat die man even aarzelt? Net lang genoeg om een wending mogelijk te maken: in een roeiboort komen drie zeerovers langs de kust, pikken haar op en voeren haar af.

Onrechtmatige eigenaars: krakers dus. Krakers kùnnen redders zijn. Er was in Utrecht een middeleeuws pand, zó ingepakt van buiten en van binnen, dat het nooit herkend was. Nèt voor de voorgenomen sloop werd het gekraakt, door krakers die zowèl goede onderzoekers waren als hun kunstgeschiedenis kenden. Van alles werd ontdekt: een gotische schouw, balken en sleutelstukken, een kleine drakenschildering. Nog nooit heb ik in een pand zó snel beschermd monument zien worden.³ De krakers in het stuk waren simpeler zielen. Ze verkochten Marina voor goed geld aan wat in déze nette omgeving niet nader genoemd kan worden – in een grote stad op nòg weer een eiland. 'Oei', denkt u, 'oneigenlijk gebruik van monumenten', maar niets daarvan: ze praat passerende mannen met mooie woorden de deur uit, ze keren huiswaarts met het voornemen hun leven te beteren. Tot de gouverneur van het eiland, Lysimachus, toe. Ze begrijpt: ze heeft een juridisch geschoold aristocraat voor zich, en legt in uiterst hoffelijke bewoordingen uit, dat hij daar niet kan zijn, wanneer zij zou zijn wat ze niet is. Het spreekt immers vanzelf, dat bestuurders het goede voorbeeld geven aan diegenen, boven wie ze zijn geplaatst?

'If you were born to honour, show it now'. Hij staat paf en geeft toe: 'Had I brought hither a corrupted mind, thy speech had alter'd it. Hold, here's gold for thee. Persevere in that clear way thou goest and the gods will strengthen thee!'

De baas van het spul is woedend en stuurt zijn bediende op haar af, om haar goed duidelijk te maken dat het uit moet zijn met die mooie woorden – ze maakt zijn hele zaak te schande. Ze weet: nu gaat 't om het geld, en ze kiest de economische invalshoek. 'Goed, goed', zegt ze kalmerend, 'maar eerst één vraag'. 'Nou ja, één vraag dan', antwoordt hij.

'What canst thou wish thine enemy to be?' Wel, dat is moeilijk en ze legt uit: de domste vorm van vijandschap is, dat je je eigen vijand bent – want daar kan je zelf wat aan doen. En je bent je eigen vijand, wanneer je niet goed voor je spullen zorgt en niet profiteert van de mogelijkheden, die je spullen je bieden. Daar kunt u zich wat bij voorstellen, nietwaar?

'Here, here is gold for thee', zegt ze, en geeft hem de munt die ze zojuist van de gouverneur had gekregen. 'En zeg tegen je baas, als hij dat met mij wil verdienen, dat ik bedreven ben in muziek en dans, in naaien en borduren (kortom: in kunst en kunstnijverheid), dat ik daarin les kan geven en dat daarnaar in deze grote stad zeker vraag zal zijn'. 'But you can teach

Afb. 1. Tempel van Livia en Augustus, Vienne (Rhône). Toestand 1853. In 1854 werd een begin gemaakt met de conscientieuze restauratie (coll. auteur).

all this you speak of?'. 'Ja hoor', zegt ze, 'en als het niet lukt zal ik verder niet meer zeuren'. De baas kiest eieren voor zijn geld: die lastige juffrouw weer de deur uit en een regelmatige bron van inkomsten op de koop toe. Zo komt ze bij nette dames en wordt snel een bekendheid.

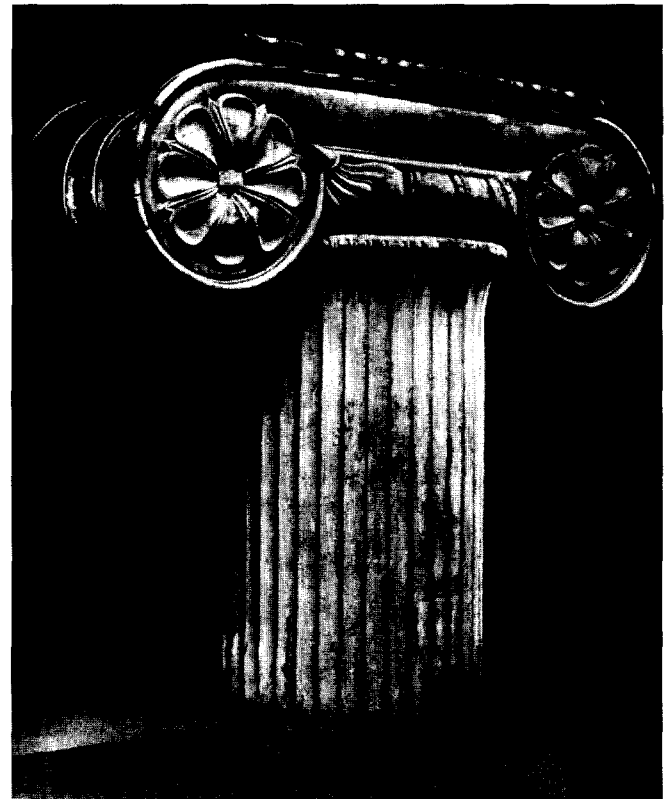
Nu naar Cleon en Dyoniza. Cleon is razend, dat zijn vrouw het lieve kind heeft laten vermoorden. 'Stil toch', zegt ze, 'denk toch aan je eigen dochter. Met Marina over de vloer zou die nooit aan de man komen'. Hij bindt wat in, maar zijn eergevoel komt op: 'We hebben toch belóófd, dat we goed voor haar zouden zorgen?'. 'Natuurlijk', zegt Dionyza, 'maar over gezondheid heeft niemand iets te zeggen. Ze werd ziek, we deden ons best, maar ze is overleden en we hebben een mooi monument voor haar opgericht'. Zo gezegd, zo gedaan. Nu praten wij al 100 jaar over 'Monumenten van Geschiedenis en Kunst', maar een monument van fictieve geschiedenis, zoals dat van Berend Botje bij Zuidlaren, dat is toch weer even iets anders!⁴

Pericles vernam, dat de verdorven prinses en haar vader door de bliksem zijn getroffen – hij is dus ontslagen van zijn zwerfplicht en wil zijn dochter halen. We zien hem dan, met zijn wilde haren van 14 jaren, voor de tweede maal totaal verslagen, de deugden van zijn dochter lezen op het monument. Waanzinnig van verdriet wordt hij door zijn mannen naar zijn land gevoerd. Maar bij een storm slaat hij overboord en spoelt aan op een eiland. Visseren brengen hem naar hun gouverneur ... Lysimachus! Ook die krijgt niets los uit de uitgebluste man, maar ... er is iemand op het eiland die misschien raad weet. Marina wordt ontboden. Ze zegt: 'I will use my utmost skill in his recovery' en gaat bij hem zitten op een marmerblok. Dan komt dat ongelofelijke zinnetje, tussen haakjes.: 'Marina sings'. Woorden kunnen kwetsen, goede muziek niet, zoals u kon horen bij dat stuk zojuist, precies even oud als wijzelf. En ja, hij heft het hoofd op. Het komt tot het

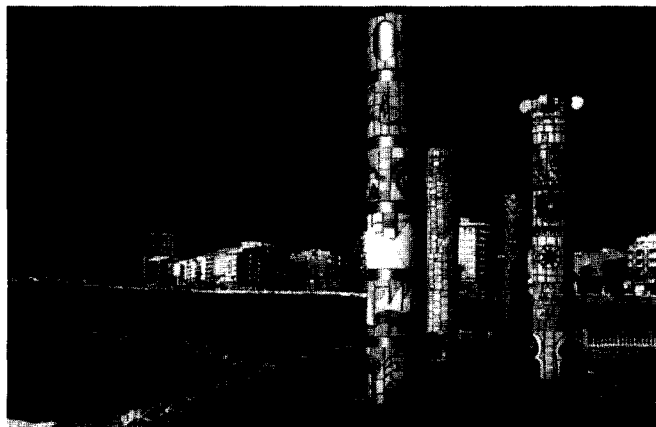
uitwisselen van wat losse woorden. Voor zich heen mompelt hij: 'My dearest wife was like this maid and such a one my daughter might have been'.

Wat gebeurt hier? Ze krijgt een onherkenbare ruïne voor zich, verricht zorgvuldig bouwhistorisch onderzoek – non-destructief met dat zingen – en pelt laagje voor laagje de historie uit tot er een aanzet tot verantwoorde restauratie mogelijk is. van haar vader, maar dat weet ze nog niet. U ziet het: Marina heeft een dubbelrol. Eerst was ze het object, waar de KNOB mee bezig dient te zijn, maar ze wordt in haar handelen de KNOB zelf! Ik illustreer het proces aan een antiek voorbeeld: de betrouwbaar ogende Romeinse tempel van Vienne (Rhône) zag er in 1853 nog uit als een mislukte gotische kerk. Hulde aan de restaurateur, die ook liet zien, dat je niet altijd alle fasen als cultuurhistorisch waardevol hoeft te eerbiedigen!

Het wordt steeds wonderlijker. Ze heet Marina, ze is op zee geboren, ze is een koningskind. Maar hij, zorgvuldig onderzoeker, kan en dūrt het niet te geloven. De goden hebben hem al zo vaak bedrogen! En hij zag haar monument – en monumenten moet je geloven – nietwaar? Toch vraagt hij, wie dan toch haar moeder was? 'Thaisa was my mother, who did end the minute I began'. Goed dat ze haar eigen geschiedenis kon leren kennen!

Afb. 2. Ionisch kapiteel van de Artemis (in 'Pericles': Diana-) tempel te Ephesos, 6de eeuw v.Chr., British Museum, London. (A.W. Lawrence, *Greek Architecture*, Pelican History of Art, Harmondsworth 1962 II, pl. 33).

COSTA BLANCA

Afb. 3. Zuilencompositie bij Torre Vieja, Costa Blanca, Spanje; postmoderne visie op het Ionisch. Foto Jose Barea (coll. auteur).

Grote vreugde: 'Blessing on thee, thou art my child'. Maar dan wordt hij moe, zó moe, van het omhoog klauteren uit die bijna-waanzin; hij hoort 'most heavenly music and thick slumber hangs upon his eyes'. Marina legt een kussen onder zijn hoofd en trekt zich zachtjes terug. De godin Diana verschijnt: 'My temple stands in Ephesus. Hie thee thither (spoed u daarheen – godinnen praten wat plechtig) And do upon my altar sacrifice; en vertel de priestersessen de wonderen die u zijn overkomen; Awake and tell thy dream!'

Zo vertrekken Pericles en Marina naar die reusachtige tempel in Klein-Azië; Lysimachus begeleidt ze. Eéns een wereldwonder – maar wij kennen hem dankzij de archeologie – er is haast niets van over. Wèl genoeg om te laten zien dat het ionisch meer variatie kende dan wij vaak denken. Voor òns: Artemis tempel, maar Shakespeare gebruikt de romeinse benaming.

Wie zien wij daar? Thaisa! Ook dat is het wonder van de archeologie: soms ga je bewust iets zoeken, soms ook kom je onverwacht iets tegen, dat je beeld op de geschiedenis verandert – zoals mij overkwam toen ik ooit bij de Utrechtse Janskerk een west-apsis aantrof (zie het jubileum-Bulletin van precies 40 jaar geleden).⁵

Thaisa was slechts schijndood – ze spoelde daar aan, werd weer tot leven gewekt en zónder hoop ooit haar echtgenoot terug te kunnen vinden sloot ze zich aan bij de priestersessen. Maar – hoe verwilderd hij er ook uitziet, zij herkent Pericles: 'You are – you are – my royal Pericles!'

Wéér kan hij het niet geloven en zegt: 'The voice of dead Thaisa'. Zij moduleert daarop met: 'That Thaisa am I, supposed dead and drowned'. Weer grote vreugde en vol trots presenteert hij Marina: 'Flesh of the flesh, Thaisa, Thy burden at the sea'.

En dàn, voor één keer, doet hij iets intuïtiefs, zónder bewijs: hij schenkt Marina ten huwelijk aan Lysimachus. Hij had ze

Afb. 4. Frank O. Gehry & Associates, kantoorgebouw Nationale Nederlanden, Praag, 1991-1996 (H. Ibelings, *Supermodernisme*, *NAI Fascinaties* 16, Rotterdam 1998, 29; *NRC Handelsblad* 22-1-99, 24). Het eveneens genoemde 'scheve' gebouw te Amsterdam is het Shoppingcenter de Kolk, B. van Berkel, 1995.

van het begin af aan voor een verloofd stel aangezien – maar zèlf waren ze door hun vreemde eerste ontmoeting daar nog niet op gekomen. En hij belooft voor hun huwelijk haren en baard te knippen en te scheren. Ik zei het al: je hoeft niet altijd de gegroeide situatie te eerbiedigen ten opzichte van de oorspronkelijke, al ben ik – zijn wij – daar in principe voorstander van. Gower sluit af met: 'New joy wait on you! Here our play has ending'.

Niet voor ons: we kunnen er veel van leren. Allereerst: gewoon dóórgaan met wat we al 100 jaar doen: 'to sing a song that old was sung'. Met kunstgeschiedenis en geschiedenis in bredere zin, met zorgvuldig bouwhistorisch en archeologisch onderzoek, omwille van het redden, het bewaren en waar wenselijk restaureren van wat we waardevol vinden. Niet als luxe, maar als essentieel onderdeel van het leven. En bij dat restaureren nadenken over de manier waarop.

Pericles zelf benadrukt driemaal de zorgvuldigheid van het

Afb. 5. Overzicht Benidorm vanaf het noorden (foto auteur 1998).

onderzoek. Daarin hebben wij de normen altijd hoog gehouden, maar in de praktijk is het soms anders. Bij vijftiger-jaren restauraties verschenen de bleke pasteltinten van toen, in de jaren '80 vette post-moderne kleuren. 'Precies wat we gevonden hebben, mijnheer', luidde het altijd. Pericles laat zien dat al vind je wat je graag zou willen vinden, je tóch een contra-bewijs moet zoeken!

Het Bulletin mag dan ook best wel eens wat 'moeilijk' zijn, dat geldt net zo goed voor vergelijkbare publicaties. In 'Monumental', de opvolger van 'Monuments Historiques', van eind '97 stonden 13 bijdragen over de restauratie van de Villa Medici in Rome (nu: Académie de France). Voorwaar géén luchtig praatwerk, wát een documentatie!⁶

Dóórgan ook met de zorg voor het relatief jongere – zeg Marina en Lysimachus (hier: beleid en bestuur) – naast die voor het oudere, Thaisa, Pericles (archeologie en onderzoek). Iederéén moest wel eens gered worden, hebben we gezien! Wij schroomden nooit het relatief jongere: het modernisme van '20-'50 krijgt allang de aandacht. Binnenkort staat het post-modernisme op de stoep, met soms wéér nieuwe visies op het ionisch. Het deconstructivisme – en dan vind ik het wel rustig, dáár geen pleidooi meer voor te hoeven houden. Hier ziet u de 'Nationale Nederlanden' te Praag (van Frank Gehry, maar vlakbij, aan de Nieuwe-zijdsvoorburgwal, die kant op, staat een bijna even scheef object waar ik echt moeite mee heb. Toch last van de Ashes Ancient?

Het supermodernisme brengt individueel mooie ontwerpen, zoals de pas gepresenteerde U.B. voor Utrecht.⁷ Maar: het ontként relatie met de omgeving. En dáárin schuilt juist het wonder van het Oudere, van vóór de industriële revolutie: steeds is daar het geheel méér dan de som der delen. Zie deze Singel – waaraan wij ons nu bevinden – een eindje verderop. Of: pal hiertegenover het vredige Begijnhof. Wat een plek hebben we hier – alles om ons heen, als één groot samenhangend geheel, en dat illustreert nog eens: het geheel is méér dan de som der delen. Maar zo'n wonder berust mede op de vroegere beperkingen voor opdrachtgevers en bouwmeesters,

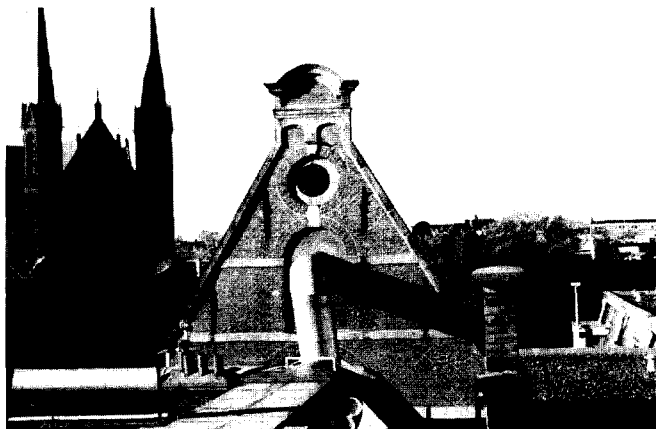
in technieken, materialen en vormgevings-beginselen. Nu wéét iedereen alles en kán alles – ik zou niet weten hoe wonderen als Amsterdam (straks eindelijk beschermd stadsgezicht!), Venetië, Brugge, Oxford of verder weg ooit nog zouden kunnen ontstaan.

Terug naar Marina zelf. Alle 'reddingen', behalve die van Thaisa, staan op háár naam: tweemaal zichzelf uit uiterst benarde situaties, Lysimachus in morele en haar vader in geestelijke zin. Stééds benadert ze haar tegenspelers uiterst hoffelijk en plaatst zij hen op een hoger voetstuk dan ze zichzelf zien. Weet u nog? 'Your looks foreshow you have a gentle heart'?

Ze gaat confrontaties aan in juridische en in economische zin. Juridisch-bestuurlijk speelde de KNOB in de beginfase als NOB een duidelijke rol, maar die mag nu wel weer eens wat meer centraal komen te staan. De economische invalshoek is nooit onze sterke kant geweest. Buiten ons om is wel eens berekend, hoeveel 'monumentengeld' van de overheid uiteindelijk terugvloede in de maatschappij, en dat was heel veel – er werd zelfs winst gemaakt, meen ik. Zèlf toonde ik op een studiedag van het Nationaal Contact Monumenten eens zuiver wiskundig de goedkoopte aan van de monumentenzorg.⁸ Henk Vonhoff was daarbij – als eerste voorzitter van die nuttige overkoepelende organisatie.

Op ons congres in Leiden kwam de staatssecretaris iets later – hij had juist de aankoop van de beroemde Mondriaan in de Kamer moeten verdedigen. Over een tijdje is iederéén blij, dat dat schilderij daar in Den Haag hangt, maar de procedúre zou niet correct zijn verlopen. Wel, dat kan ook niet altijd bij éénmalige cultuurhistorisch waardevolle zaken, dan is het 'Nu of Nooit'. Op kleine schaal heb ik ook wel getriefeld met procedures, wanneer er iets te redden viel. Zo kocht ik bij de gemeente Utrecht – vóór uw jaren mijnheer Vonhoff! – eens een partij oude dakpannen op een krediet voor oude bakstenen zonder de Raad toestemming te hebben gevraagd – ontoelaatbaar uiteraard. Wèl laat ik ook aan Mondriaan toch weer zien, hoe goedkóóp wij zijn: de restauratie van het Haags museum kostte 2/3 van de verwerving van het schilderij. En het gaat om volstrekt vergelijkbare zaken: belangrijke laatste werken van over de hele wereld bekende Nederlandse meesters. (Niet helemaal eerlijk natuurlijk – het museum had geen markt-concurrentie). Kijk, als je in dit rare verschijnsel Benidorm – enkele decennia oud en over die geldstromen, ook vanuit dit land, praat niemand! – iets wilt bereiken, dan is 't niet 'Nu of Nooit'. Het gaat hier immers nooit om echt eenmalige zaken, dus hoogstens om: 'nu dit of morgen dat' en laat daar dan de procedure maar op los.

Hoffelijke confrontatie met de tegenspelers met wat voor totaal andere doelstellingen dan ook. Wij moeten ze vaker uitnodigen op onze studiedagen! Eén voorbeeld: we hadden een jaardag in de Waalse kerk, dáár, aan de overkant van het Rokin, gerestaureerd door een van onze eigen bestuursleden.⁹ Wij ook tóen de gast van de Universiteit van Amsterdam. Brede problematiek kwam aan de orde – zeker ook boeiend voor mensen buiten de eigen kring. Collega Bock toonde – terloops haast – de grote rol aan van Van Eesteren bij de tot-

Afb. 6. Vm. Lutherse Kerk, nu Aula U.v.A., Spui, Amsterdam. Aansluiting kanaal voor luchtverversing (foto auteur 1997).

standkoming van het Amsterdams Monumentenbureau. Wat een steun in de rug voor een politicus, die eigenlijk 'wel wil', maar allerminst voor 'niet vooruitstrevend' wil worden aangezien. Maar als een onverdacht modernist als Van Eesteren zich daarvoor inzet, ja ... dan!

Net zolang tegenspelers uitnodigen tot wij worden uitgenodigd, omdat ze door hebben dat ook wij wat te melden hebben.

Maar éniġ begrip moet er zijn, ook Marina's tegenspelers begrepen waar ze het over had. En daar mankeert het nog wel eens aan. Nog éénmaal Gevers (zijn toespraken zijn gebundeld in *'De Breekbaarheid van het goede'*¹⁰): 'Wat is de algemene culturele bagage van iemand die morgen verantwoordelijkheid draagt voor mensen en maatschappelijke ontwikkelingen?' Vele jaren terug zei een wethouder in een zéér historische stad – wij wijdden er een studiedag aan – 'Ik ben erg voor monumenten, maar eerst die ouwe boel weg'. Met

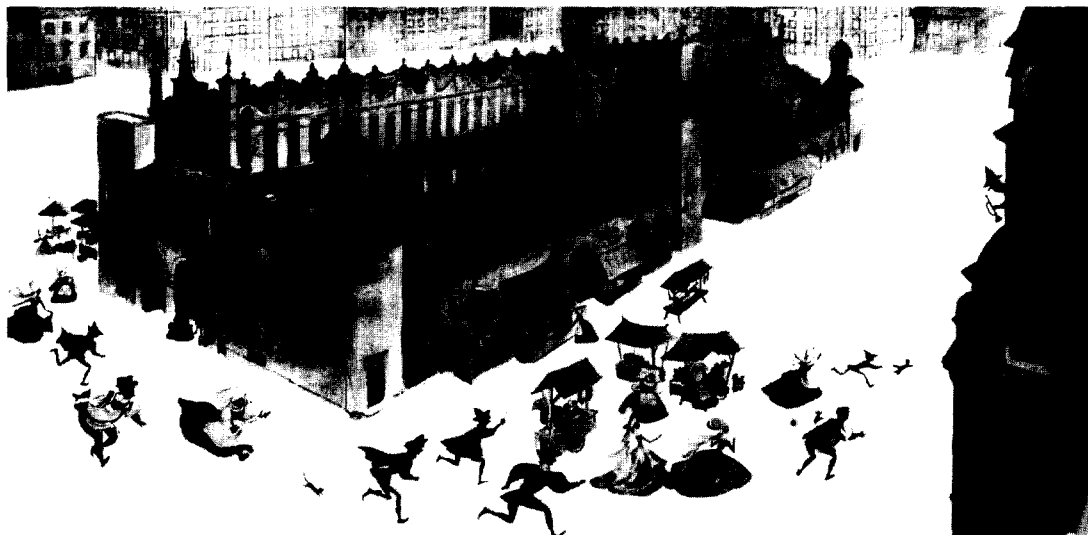
dat soort uitspraken had ik mijn spreektijd tweemaal kunnen vullen.

Wil er in bredere kring begrip ontstaan, dan moet je jong beginnen. Als Marina op haar 14de kan zeggen, dat ze onder-richt kan geven in kunst en kunstnijverheid, dan moet je Cleon en Dyoniza nageven, dat zij een goede opvoeding heeft gehad.

Natuurlijk, Unesco heeft 'Jeunesse et Patrimoine', het NAI sinds kort het 'School Atelier'. Maar zulke zaken zijn voor wie zich aanmeldt, voor wie al gemotiveerd is. Om méér te bereiken is de school nodig en dan moet je – denk aan Marina – niet zeggen 'Minister, zou de jeugd in het basisonderwijs enig cultuurhistorisch begrip kunnen worden bijgebracht?', dat levert hoogstens een adviescommissie op. Maar gewoon iets heel concreets, en dan: 'Wat zijn volgens u nu de bèste voorbeelden om dat aspect duidelijk te maken?' Sinds kort is er hier een bijzonder hoogleraarschap 'Kind en Media': mevrouw Valkenburg. Ook zij moet maar eens geraadpleegd worden. Vooruitzien door de jeugd heen! Zoals de bouwmeester van deze kerk vooruitzag. Ik wees alsmaar om me heen, nu wijs ik naar boven. Hij dacht: 'Eéns, over 3½ eeuw of zo, willen mijn slappe nazaten een luchtverversings-installatie. Laat ik daar nu rekening mee houden, anders gaan die barbaren zomaar gaten in mijn mooie muren hakken!'

Om de jeugd te bereiken, moet er goed materiaal beschikbaar zijn, het Bulletin besteedde daar al eens aandacht aan.¹¹ Toen ze vier was, kreeg onze oudste dochter uit Engeland: 'Look at Houses'.¹² Eindeloos moest dat, vertaald, worden voorgelezen. Heel eenvoudig en direct wordt daarin duidelijk gemaakt, wat kwaliteit heeft en wat niet. En je krijgt een geweldige les mee: 'Is a house a pleasant addition, not just a blot? Ask yourself this same question every time you see any house, anywhere!'

Kort nadien bracht ik uit Polen mee 'De Kat van Krakow' met die prachtige en uiterst verantwoorde illustraties, die men in Oosteuropese kinderboeken kan aantreffen. Misschien helpen ze nu al wel bij de problemen die in die wereld zijn ontstaan,

Afb. 7. H. Januszewska, O Krakowskim Kocie, de Markt van Krakow, ill. J.M. Szancer, Warszawa 1962.

omdat daar zo lang géén juridisch weerwerk hoefde te worden opgebouwd tegenover de verwoestende werking van te sterke economische druk. Wie als kind zó'n beeld in zich opnam, zal zich later verzetten tegen een monstrem op de Markt van Krakow!

Aan zulke publicaties – ook in het onderwijs bruikbaar – moet door de beste en meest deskundige krachten worden meegewerkt, door KNOB-leden dus!

Resumerend

Allereerst uitbouwen van de juridische en economische invalshoeken binnen de KNOB. Nu is onze eregast betrokken bij een economisch aspect van de Monumentenzorg en zelf jurist: Mijnheer Van Vollenhoven, mogen we nog eens een beroep op u doen?

Dan: meer direct contact en uitwisseling met al die tegenspelers, waarbij we cultuurhistorisch besef achteloos als vanzelfsprekend aanwezig moeten veronderstellen!

Tenslotte: via de jongste generatie de lijn doortrekken naar de toekomst.

Als u dat lukt, mag u met recht zeggen:

'To sing a song that old was sung

for now and for the future the KNOB has come'.

Noten

1. Voor de kerk: G. Vermeer / B. Rebel, *d'Ailly's historische gids van Amsterdam*, 's-Gravenhage, 1992, pp. 225-227. Voor de, voor de auteur zeer aannemelijke, toeschrijving aan Pieter de Keyser: o.m. J.G. Wattjes, F.A. Warners, *Amsterdams bouwkunst en stadsschoon 1306-1942*, Amsterdam 1944 II, p. 157.
2. Het congres, *Honderd jaar oudheidkunde in Nederland*, Leiden 15 oktober 1998, zie elders in dit nummer.
3. Achter Clarenburg 2. Zie: M.J. Dolfin e.a., *Utrecht, De huizen binnen de singels, beschrijving*, 's-Gravenhage 1989, pp. 346-352.
4. W.R. Pot, 1967, Stationsweg; C.J. Kuik, *Helden op sokkels, literaire standbeelden in Nederland*, Baarn 1980, pp. 48-49.
5. C.L. Temminck Groll, 'De vroeg-romaanse kerken van Utrecht', *Bulletin KNOB* 1959, kol. 35-50.
6. *Monumental* nr. 19, dec. 1997, pp. 6-109.
7. Ontwerp Wiel Arets Architect & Associates, *Utrechts Nieuwsblad* 12 dec. 1998.
8. Verslag Studiedag NCM Utrecht 4 april 1979, pp. 7-11.
9. Arch. C.O. Bouwstra: 'College van Kerkmeesteren', *Restauratie Waalse Kerk Amsterdam 1990-1992*, Amsterdam 1992. Betreft Jaardag 8 januari 1994: 'De rol van het verleden bij de toekomstige vormgeving'.
10. Jankarel Gevers, *De breekbaarheid van het goede*, Amsterdam 1998, p. 12 en 187.
11. O. Faber, 'Zappend door de historie, Jeugdboeken over geschiedenis en architectuur', *Bulletin KNOB* 1997, pp. 121-126.
12. J. Verney, *Look at Houses*, London 1959.